

KISS JUDIT

SZERTEFOSZLÓ AGRÁRREMÉNYEK, AVAGY EU-CSATLAKOZÁSUNK AGRÁR-KÜLKERESKEDELMI HATÁSA

Ez az elemzés a 2007. március 20–21-én, Debrecenben megrendezett „Agrár-gazdaság, vidékfejlesztés, agrárinformatika” című nemzetközi konferencián, a szerző által tartott előadás alapján készült.

Amikor Magyarország az Európai Unióhoz csatlakozott – a tíz ország közül egyedüli nettó agrárexportőrként –, akkor legfőbb agrár-külgazdasági célja e pozíció megtartása, esetleg javítása volt. A csatlakozás óta eltelt időszak alatt azonban azt kellett tapasztalnunk, hogy a kitűzött cél veszélybe kerül(t): 2005 elejére a velünk együtt csatlakozott országokkal szemben vált deficitessé agrár-külkereskedelmünk egyenlege, majd 2006 közepére a régi tagállamokkal kapcsolatban is. Szerencsére az EU-n kívüli országokkal lebonyolított agrár-külkereskedelem mindvégig pozitív szaldóval zárt, s 2006 októberére az itt elért 496 millió eurós agrártöbblet ellensúlyozni tudta a 131 millió eurós EU-s hiányt. Az a kérdés, hogy:

- mi okozta agrárkültügyi pozíciónk nem várt romlását;
- mivel magyarázható, hogy a csatlakozás nem hozott jelentős agrárpiac-bővülést;
- minek tulajdonítható, hogy a kibővülést mind a régi, mind pedig az új tagok nálunk sokkal hamarabb és jobban tudták kihasználni;
- milyen termékcsoporthoz, milyen relációkban és minek a hatására következett be a pozícióvesztés, a piacvesztés és az importbehatolás;
- mit kell és lehet tenni a trend megfordítása érdekében, és végül
- milyen kilátásaink vannak?

Míg 2003 és 2005 között az EU-24-ekbe irányuló összes magyar export 30,934 milliárd euróról 38,681 milliárd euróra nőtt, vagyis 25 százalékkal gyarapodott, addig az agrárexport is hasonló ütemben bővült (28 százalékkal, 1,663 milliárd euróról 2,131 milliárd euróra emelkedett). Következésképpen az agrártermékek összes EU-s exporton belüli súlya nem sokat változott 2003 és 2005 között, 5,4 százalékról 5,5 százalékra nőtt. 2006 októberére azonban az agrártermékek összes exporton belüli részesedése 4,9 százalékra csökkent, ami az agrárexport dinamikájának megtörését sejteti.

Az exportoldalhoz képest sokkal radikálisabb változások mentek végbe az importoldalán. Míg 2003 és 2005 között az EU-ból származó összes import 35,9 százalékkal nőtt, addig az agrárimport megkétszereződött, 210,4 százalékkal gyarapodott. Következésképpen az agrártermékek összes importon belüli súlya a 2003-as 3,7 százalékról 2005-re 5,8 százalékra emelkedett, vagyis igen erőteljes importbehatolást lehet e fejlemény mögött sejtetni.

Annak következtében, hogy az EU-ba irányuló agrárexportunk az összes agrárkivitelnél kissé dinamikusabban nőtt, kismértékben (62,1%-ról 67,1%-ra) emelkedett az EU mint értékesítési piac jelentősége. Ugyanakkor az öt százalékpontos piacbővülés meglehetősen szerény: eddig ennyi a hozadéka annak, hogy a magyar agrárexportőrök szabad piacra jutást élveznek, mind a régi, mind az új tagok vonatkozásá-

ban. Igaz, hogy a régi tagországokban nem is vártunk lényeges piacbővülést, hiszen esetükben a piacra jutás legtöbb korlátja már a csatlakozást megelőzően is megszűnt, agrárexportunk 92 százaléka már liberalizált volt. Ugyanakkor az új tagok esetében – tekintettel a sok esetben magas CEFTA-agrárvámokra és az egyéb piacra jutási korlátra – sokkal többet vártunk a csatlakozástól. Az, hogy Magyarország nem tudta kihasználni a javuló piacra jutási lehetőségeket, alapvetően (ár)versenyképességének hiányával magyarázható.

A drámaibb változások ebben a megközelítésben is az importoldalón zajlottak le: az EU-24-ek súlya ugyanis 2003 és 2006 októbere között 68 százalékról 89 százalékra emelkedett, vagyis több mint húsz százalékponttal nőtt, azaz jelenleg a magyar agrárimport közel kilencven százaléka az EU-ból érkezik. A növekedés egy része kétségtelesen annak tulajdonítható, hogy a csatlakozáskor az EU-15-ökből érkező agrárimportunknak „mindössze” 85 százaléka volt liberalizált. Másrészt az új tagok költségelnyük következtében jobban ki tudták használni a javuló piacra jutási lehetőségeket. Ráadásul az EU-tagországok részarány-növekedését az is elősegítette, hogy a csatlakozást követően Magyarország harmadik országokkal szembeni vámvédelme megnőtt, következésképpen csökkent az onnan való beszerzés. Egy további tényező a statisztikai nyilvántartás változása, vagyis az, hogy az importoldalón a származási ország helyébe a feladási ország lépett, azaz jelentős, fejlődő országokból származó import német vagy holland behozatalként jelenik meg.

Míg 2003 és 2005 között az EU-15-ökbe irányuló agrárexportunk 25 százalékkal nőtt, addig az onnan érkező agrárimportunk kétszeresére emelkedett, s 2006 elejére a régi tagokkal lebonyolított agrár-külkereskedelmünk egyenlege negatívvá vált. Az új tagok esetében az agrárexport-növekedés 39 százalékos volt, vagyis dinamikusabban nőtt, mint a régi tagországokba irányuló exportunk, ugyanakkor az onnan származó agrárimport 2,4-szeresére emelkedett, s egyenlegünk már 2005-re negatívvá vált. Tehát mind a régi, mind pedig az új tagokból érkező agrárimportnak az agrárexportnál erőteljesebb növekedése magyarázza a negatív agrárkereskedelmi mérleg kialakulását.

Az a kérdés, hogy melyik régi, illetve melyik új taggal folytatott agrárkereskedelmünk egyenlege kedvezőtlen. A 2005. év agrárkereskedelmének országok szerinti alakulását vizsgálva megállapítható, hogy a régi tagokkal folytatott agrárkereskedelmünk esetében a legfőbb exportpiacok Németország, Olaszország és Ausztria, ahová EU-15-ös agrárexportunk 61 százaléka irányul. A legfőbb importforrások pedig Németország, Hollandia és Ausztria, ahonnan EU-15-ös agrárimportunk 66 százaléka érkezik. A külkereskedelmi mérleg egyensúlya szempontjából a deficit legfőbb forrása a holland, a német, valamint a dán reláció. Míg Dánia esetében az importtöbblet alapvetően az illető ország erőteljes exportoffenzívájának tudható be (2005-ben 2004-hez képest 35 százalékkal nőtt a hazánkba irányuló agrárexport), addig a német, de különösen a tetemes holland exporttöbblet mögött a két ország földrajzi elhelyezkedése húzódik meg, vagyis az, hogy igen sok harmadik országból érkező agrárimport itt (Rotterdamban, Hamburgban, Brémában) „landol”, s az új statisztikai nyilvántartás szerint EU-s exportként éri el Magyarországot. Ezzel magyarázható, hogy míg 2004-ben a Magyarországra irányuló holland és a német agrárexport 139, illetve 203 millió euró volt, addig 2004-re 274, illetve 368 millióra, vagyis közel kétszeresére, illetve 1,8-szorosára nőtt.

Ami az új tagokkal való kereskedelem alakulását illeti, hat tagország esetében pozitív a mérlegünk (leginkább Szlovéniával), míg három ország (kismértékben Csehország, nagyobb mértékben Szlovákia s erőteljesen Lengyelország) esetében negatív a mérlegünk. Ezen fejleményekért az alapvetően gyenge (lengyel) exportteljesítményünk és az ő masszív importbehatolásuk tehető felelőssé.

A következő kérdés, hogy milyen árucsoportokat érintett a piacvesztés és az importbehatolás. A régi tagok esetében a magyar agrárexport legfőbb termékei az élőállat, a hús- és húskészítmények, a gabonafélék, valamint a zöldség és a gyümölcs voltak. 2003 és 2006 között leginkább a cukor, a búza és a repce, valamint az élőállatok kivitele nőtt. A legfőbb importcikkek pedig a kávé, a tea, a kakaó és a fűszerek (vagyis azok a gyarmatárúk, amelyek EU-s importként érnek a magyar piacra), valamint a takarmány, az ital és a dohány, illetve az állati és növényi eredetű nyersanyag. Ezek egy jelentős része Magyarországon nem áll rendelkezésre, azaz ebben az esetben az import komplementer jellegű. 2003 és 2006 között a legerőteljesebb importnövekedésre a sertéshús, az élő sertés, a cigaretta, a sajt, a tej, a cukor és az üdítő- és szeszesital árucsoportjában került sor.

Ami az új tagokkal való kereskedelmünk áruszerkezetét illeti, az export húzótermékei itt is a hús és húskészítmények, a gabona és gabonakészítmények, a zöldségféle és a gyümölcs, valamint az állati takarmány voltak. A mérlegdeficitért leginkább a tej- és tejtermékek, az élő állat és a hús, valamint az italok árucsoportjával való kereskedelem tehető felelőssé.

Összefoglalásként megállapítható, hogy noha a csatlakozáskor azt reméltük, sikerül nettó agrárexportőri pozíciókat fenntartani, ezt először a velünk együtt csatlakozott országok esetében nem tudtuk elérni, később pedig a régi tagokkal való agrárkereskedelemben sem. Következésképpen 2006 közepétől az EU-24-ekkel folytatott agrárkereskedelmünk egyenlege negatívvá vált, s ezt egyre kevésbé képes a más relációkban megtermelt többlet ellensúlyozni. Habár 2006 októberében agrár-külkereskedelmünk egyenlege még többlettel zárult, de ennek nagysága (496 millió euró) soha nem tapasztalt mélyponton volt: 2004 novemberében az agrár-külkereskedelmi egyenleg még 875 millió euró volt, egy évvel korábban – vagyis a csatlakozást megelőzően – azonban 1110 millió euró. Az a magyar mezőgazdaság „produkálta” ezt az eredményt, amely optimális körülmények között több milliárd eurónyi kereskedelmi mérlegtöbbletet is képes termelni, s amelynek támogatása 2004 után soha nem látott méreteket öltött.

A bajok fő oka kevésbé az elégtelen exportteljesítmény, mint a vártnál erőteljesebb importbehatolás volt. Szerencsére ennek egy része az import átrendeződésének számlájára írható (lásd a holland és a német esetet), de az új tagok esetében már aligha magyarázhatjuk ezzel az agrárkereskedelmi mérleg negatívvá válását. Szembe kell néznünk gyengébb exportteljesítményünkkel, amely alapvetően termelési, versenyképességi, minőségi, élelmiszer-biztonsági és marketing-problémákra vezethető vissza, ugyanakkor számolnunk kell belső piacunkon a növekvő versennyel. Az olcsó, de silány minőségű áruk behozatalát a hazai beszállítók alkuerejének növelésével, a hazai hatósági minőségvizsgálati rendszer kiépítésével, a beszerzési ár alatti értékesítés megtiltásával, vagyis piacvédelemmel és a tisztességes versenyhelyzet megteremtésével lehetne féken tartani.

Ami a perspektívákat illeti, nincs okunk túlzott optimizmusra. 2007-től az EU újabb két agrárországgal (Bulgária és Románia) bővült, s nem kizárt, hogy a velük folytatott agrárkereskedelemben ugyanaz a folyamat fog lejátszódni, mint a 2004-ben csatlakozott országok esetében. Igaz, hogy a következő években tovább fog nőni a magyar agrártermelők jövedelemtámogatása, de az Európai Unió közös agrárpolitikája olyan változásokon ment és megy keresztül, amely sem a termelés, sem az export növelésének nem kedvez. A változás dinamikája és mélysége alapvetően a WTO dohai fordulóján elérendő megállapodástól fog függni. Bár a keretszámokat még nem ismerjük, a tendenciák és azok hatása már felvázolható:

- (1) Az agrárvámok csökkentése következtében az EU, s így Magyarország piacvédelmi szintje is csökkenni fog. Vagyis erősödni látszik a verseny az EU-s és a belső, hazai piacon.
- (2) Természetesen a mi piacra jutásunk is javulhat, de csak exportunk 30 százaléka esetében, mert az EU-26-ok esetében nem fognak változni a piacra jutás feltételei. Kérdés, hogy képesek leszünk-e az EU-n kívüli piacra jutási lehetőségeket kihasználni, állni tudjuk-e az OECD-országok, de egyre inkább a fejlődő országok növekvő versenyét harmadik országok piacán.
- (3) A fenti kérdés annál is inkább indokolt, mivel az exporttámogatásokat csak egyre csökkenő mértékben, 2013-tól pedig egyáltalán nem fogjuk tudni igénybe venni.
- (4) Ráadásul a WTO-megállapodás erőteljesen csökkenteni fogja azokat a belső agrártámogatásokat, amelyek 2013-ig tartó növekedését a csatlakozási szerződés magában foglalja.

Ugyanakkor némi optimizmusra adnak okot a világ mezőgazdaságának várható alakulásáról készült prognózisok, amelyek szerint a következő tíz évben a világ agrárpiacait a kereslet fogja vezérelni, elsősorban a fejlődő országok népesség- és jövedelemnövekedése, valamint az urbanizáció kiteljesedése következtében. A kereslet centruma tehát alapvetően a fejlődő országok lesznek, a kereslet struktúrája pedig eltolódik a feldolgozott és az állati termékek felé. Habár az agrártermékek reálárai alapvetően nem fognak nőni, nominális áremelkedésre számítani lehet.

Ugyancsak számolni kell azzal, hogy amennyiben az olajárak magas szinten maradnak, akkor fokozottabban megindulhat az energianövények termelése, ami megnöveli a föld és a víz iránti keresletet. Ez a folyamat felértékelheti az olyan agropotenciállal rendelkező országok helyzetét, mint Magyarország.

Magyarország csak úgy maradhat versenyben, ha lehetőségeit kihasználja, termelési és exportstruktúráját átalakítja a feldolgozott, magas hozzáadott értékű termékek, illetve az állati termékek, valamint a zöldség- és gyümölcssektor termékei javára. Éppúgy szükség van a versenyképesség fokozására, a költségek csökkentésére, a hatékonyság növelésére, a minőség javítására, mint a hatékony marketingre és az értékesítési infrastruktúra fejlesztésére. Mivel az előrejelzések szerint az agrárvilágpiac súlypontja a fejlődő és a feltörekvő országok irányába fog eltolódni, ezért kívánatos lenne a földrajzi struktúra diverzifikálása is.

